

## ЎҚУВ ФАОЛИЯТИДА ЎЗИНИ ЎЗИ ФАОЛЛАШТИРИШНИНГ ПСИХОКОРРЕКЦИОН ИМКОНИАТЛАРИ

**А.Н. Қурбонбоев**

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, “Амалий  
психология” кафедраси ўқитувчиси

### ABSTRACT

В статье рассматриваются важность учебной мотивации в процессе самоактивации, психологические взгляды зарубежных психологов, а также важные аспекты самоактивации в учебной деятельности. Также имеется информация о влиянии уровня сформированности учебной мотивации на систему самоактивации личности.

### ANNOTATION

This article discusses the importance of learning motivation in the process of self-activation, the psychological views of foreign psychologists, as well as important aspects of self-activation in educational activities. It also provides information on the level of formation of learning motivation and its impact on the individual's system of self-activation.

Замонавий психология фанининг ютуқлари инсоннинг ҳуқ-атвори, унинг мақсад ва мотивларига, бу ҳуқ-атворга йўналиш берувчи установкаларга фаол таъсир кўрсатиш имкониятларини кенгайтириб бормоқда. Шу жумладан, бугунги кунда ўқув фаолиятида ўзини ўзи фаоллаштириш хусусиятини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади.

Аслида психологик тадқиқотнинг ҳар қандай методи айни вақтда муайян даражадаги психологик таъсир методи ҳамдир [1]. Зеро, маълум ҳодисаларни ўрганишда тадқиқотчи қандай методдан ёки методикадан фойдаланганидан қатъи назар, тадқиқ этилган идрок майдонида психологик таъсир излари сақланиб қолади, бу ерда бошланғич ҳолатга нисбатан муайян ўзгаришлар содир бўлади. Бироқ таъсирнинг ихтиёрсиз, режалаштирилмаган оқибатларини шунчаки инobatга олиш бошқа, ўрганилаётган соҳада тўғридан-тўғри, режали таъсир ҳисобига ўзгаришларни келтириб чиқаришга уриниш бошқадир. Айнан иккинчи хил ёндашув, яъни шакллантирувчи ёндашувнинг тамойиллари, усуллари ва яхлит технологиясини, уларнинг самарадорлигини баҳолаш

мезонларини ишлаб чиқиш, шубҳасиз, тадқиқотнинг амалий аҳамиятини янада юксалтиради.

Психик ходисалар тизими ниҳоятда эгилувчи ва ўзгарувчан тизимлардан бири бўлиб, ҳақли равишда динамик тизим сифатида тавсифланади. Шахс мотивацион соҳасининг динамизмнинг даражаси юқори кўрсаткичга эга психологик тузилмалардандир. Ушбу соҳадаги ривожланиш мотивларининг янги даражага, яъни янада чуқурроқ, ўқув фаолияти мазмуни билан алоқаси янада кучлироқ бўлган мотивлар даражасига етишини англатади [2]. Албатта, бундай ривожланиш ўз-ўзидан спонтан ва тасодифий равишда рўй бермайди. Психик ходисаларнинг динамикаси ҳақидаги назарий қарашларга асосланиб, шуни қайд этиш мумкинки, тадқиқ этилаётган соҳадаги ижобий ўзгаришлар доим куйидаги ходисалар билан боғлиқ бўлади:

а) мотивацион тизимнинг бошқа психологик тузилмалар билан муносабати ўзгариши;

б) мотивацион тизим асосини ташкил этувчи унсурларнинг ўзаро муносабати ўзгариши;

в) мотивацион тизимни ташкил этувчи унсурлар таркибидаги ўзгаришлар.

Шубҳасиз, мазкур ўзгаришлар қандайдир ташқи омиллар таъсирида юз беради. Бу омилларнинг таъсири тартибсиз (хаотик) ва тасодифий ёки тизимли ва мақсадга йўналтириши мумкин. Албатта, иккинчи ҳолатда таъсир самарадорлиги, унинг натижасида рўй берган ижобий ўзгаришларнинг барқарорлиги нисбатан юқори бўлади.

Аввало, шуни ёдга олиш керакки, ўқув фаолияти давомида икки асосий омил - таълим жараёни ва таълим олувчи шахсининг ўзаро таъсирлашуви амалга ошади. Шунинг учун энг умумий равишда таълим олувчилар ўқув мотивларига психокоррекцион-ривожлантирувчи таъсир кўрсатиш соҳасида ташкил қилинадиган машғулотларнинг икки йўналишини ажратиш мумкин:

1) таълим жараёнининг ўзида яширинган ички мотивацион имкониятларни юзага чиқариш;

2) таълим олувчи шахсида яширинган ички мотивацион салоҳиятни юзага чиқариш.

Таълим жараёнининг ўзидаги ички мотивацион имкониятларни рўёбга чиқариш ҳисобига таълим олувчилар ўқув фаолиятида ижобий мотивлар таъсир кучининг ортишига олиб келувчи механизмнинг асосий дастаклари ўқитувчининг қўлидадир. Биринчи навбатда, айнан ўқитувчи ўзининг касбий меҳнатига ва таълим олувчилар жамоасига бўлган муносабатини ўзгартириши,

таълим жараёнини ташкил этиш, бошқариш, назорат қилиш ва баҳолашнинг илғор ва самарали, психологик қонуниятларга асосланган усуллари билиши ва улардан самарали фойдалана олиши ҳисобига болалар ўқув фаолиятининг мотивацион жиҳатларига ижобий таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлади. Шу нуқтаи назардан, ўқитишнинг турли замонавий усул ва воситаларининг ўзи эмас, балки ўқитувчининг улардан ижодий фойдалана билиш қобилияти таълим олувчилар ўқув мотивациясига таъсир кўрсатишини инобатга олиш керак.

Ўқув мотивларини ривожлантириш нуқтаи назаридан ҳам таълим олувчининг ўқув фаолиятида ўқитувчининг марказий ўрин эгаллаши, албатта, эътироф қилиниши керак. Бироқ ўқув мотивациясига психокоррекцион-ривожлантирувчи таъсир кўрсатишнинг иккинчи йўналишида, яъни таълим олувчи шахсида мужассамланган ва ташқи турткини кутаётган мотивацион салоҳиятни юзага чиқариш масаласида психологик хизмат ва ёрдамнинг аҳамияти юқоридир. Негаки, айнан махсус психологик усуллар билан таълим олувчи шахсига йўналтирилган таъсир орқали бу соҳада шундай ўзгаришларга туртки бериладик, натижада бу ўзгаришлар пировардида ўқув мотивацияси соҳасида ривожланиш сифатида баҳолашга лойиқ ижобий ҳолатларга сабабчи бўлади. Шунинг учун психологик таъсир амалиётида махсус психологик машғулотларни ўз ичига олувчи мотивацион тренингларни ишлаб чиқишга ва уларни жорий этишга уриниш ҳолатлари кўп учрайди. Бу ерда шуни эътиборга олиш керакки, мотивацион тренингларнинг мазмуни муаллифнинг илмий-назарий қарашларига, мотивация муаммосини тушунишдаги методологик ёндашувига чамбарчас боғлиқ. Хусусан, Х.Хекхаузен томонидан таклиф этилган мотивацион тренингларда таълим олувчиларда ўзининг фаолиятига нисбатан дахлдорлик ҳиссини кучайтиришга урғу берилади [3]. Шунинг учун бу муаллиф таклиф этган мотивацион тренинглар қуйидаги психологик сифатларни ривожлантиришга қаратилган:

- 1) ўз олдига қобилияти ва имкониятларига мос мақсадлар қўя олиш;
- 2) ўз имконияти ва салоҳиятини адекват баҳолай билиш;
- 3) ўз фаолияти самарадорлигига ишониш;
- 4) ўз мақсадига қанчалик эришганлигини билиш учун қайта тесқари алоқа ўрнатишга қодир бўлиш;
- 5) ўз ҳаракатлари ва уларнинг оқибатлари учун масъулиятни ҳис этиш.

Бошқа айрим муаллифлар (Дж. Аткинсон, Дж. Рейнар, 1978) ўқув фаолияти билан боғлиқ ижобий эмоцияларни шакллантиришда мотивацион соҳани ривожлантириш имкониятларини кўриб, махсус эмоционал тренинг

орқали ўқув фаолиятидаги хавотирни камайтириш кўникмасини, қийинчиликларни олдиндан кўра олиш қобилиятини таркиб топтириш самарали эканлигига эътибор қаратмоқдалар.

Методологик ва методик тасаввурларида оламни психик акс эттириш жараёни ва унинг хусусий ҳосиласи бўлган хулқ-атворнинг бошқарилишида установканинг аҳамиятига урғу бериш марказий ўрин эгаллайдиган муаллифларнинг ёндашувлари асосида психологнинг ўқув мотивацияси соҳасидаги шакллантирувчи-ривожлантирувчи фаолияти қуйидагиларга йўналтирилиши лозим, деб ҳисобланади [4]:

- таълим олувчида аввалдан мавжуд ижобий мотивацион установкаларни қўллаб-қувватлаш ва мустаҳкамлаш;
- янги мотивацион установкалар ва уларнинг янги сифатлари шаклланиши учун шароит яратиш;
- дефект мотивацион установкаларни психокоррекциялаш;
- таълим олувчининг ўз имкониятларига нисбатан ҳам, уларни ривожлантириш истиқболига нисбатан ҳам, ички установкаларни психокоррекциялаш ёки ривожлантириш.

Ўқув фаолиятида ўзини ўзи фаоллаштириш мотивациясига психокоррекция - ривожлантирувчи таъсир кўрсатиш мақсадини кўзловчи турли хусусиятли тренинг ва бошқа шаклдаги машғулотларнинг дастурларини таҳлил этиш натижасида шу нарса аён бўлдики, улар бир-биридан ўз методологик ва методик асосларига кўра, маълум даражада фарқланса ҳам, улар ўртасида умумийлик мавжуд. Ушбу машғулотларнинг аксариятида тўрт йўналиш бўйича машқ олиб бориш - мотивлар, мақсадлар, эмоциялар ва билиш фаолияти билан ишлаш кўзда тутилади. Бунда, одатда, таълим олувчиларда таълимий таъсирга нисбатан очикликни мустаҳкамлашга, уларда катталар билан ҳамкорлик қилиш кўникмаларини ривожлантиришга мўлжалланган машғулотлар ўтказиш тавсия қилинади. Таълим олувчилар билан ўтказиладиган тажриба машғулотларининг алоҳида йўналиши уларга ўқув фаолиятида ўз олдида реалистик мақсадлар қўя олишни ўргатадиган, бунинг учун уларда ўз-ўзига адекват баҳо бериш ва талабгорлик даражасида ўз имкониятларини тўлиқ ҳисобга олишга ўргатадиган машғулотлардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, ўқув фаолиятида ўзини ўзи фаоллаштириш мотивацияси доирасида шакллантирувчи ишларни олиб боришда таълим олувчилар ўз олдида барқарор мақсадлар қўйишга, уларга



эришишга қаратилган ҳаракатларда қатъиятли бўлишга ундовчи машғулотлар ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Бу йўналишда турли омилларнинг ҳалақит берувчи таъсири шароитида муайян ўқув топшириқларини бажаришга ундайдиган, бажариш вақтида қайтар алоқа амалга оширилмайдиган вазиятда ўта қийин масалани ечиш талаб қилинадиган машғулотлар ўтказиш тавсия қилинади.

## REFERENCES

1. Петровская Л.А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга. – М.: МГУ, 1982. - 168 с.
2. Барзин К.В. Чтобы ребёнок успешно учился: Педагогический всеобщий родителей. – М.: Педагогика, 1988.- 176 с.
3. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х т./ Пер. с нем./ Под ред. Б.М.Величковского; предисл. Л.И.Анцыферовой, Б.М.Величковского. – М.: Педагогика, 1986. Т.2.- 392 с.
4. ALIMOVA, G. (2020). KICHIK MAKTAB YOSHIDA O'QUVCHI SHAXSINING PSIXOLOGIKPEDAGOGIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. *Pedagogik mahorat*, 103-107.
5. Alimova, G., & Alimova, A. (2020). SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS FOR EFFECTIVE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY. *ІМПЕРАТИВ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ*, 246-250.
6. Jalilova, S. X. (2020). SHAXS ISTE'MOLCHILIK XULQINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTLARI ILMIY-NAZARIY JURNALI*, 240-244.
7. Taskarayevna, N. Z. (2020). Maktabgacha yosh davridagi bolalarda milliy xususiyatlarni shakllantirish yo'llari. *Oriental Art and Culture*, (II), 79-85.
8. Nishanova, Z. T. (2020). Ommaviy axborot vositalari xodimlarining shaxs milliy tarbiyasi oldidagi vazifalari. *Science and Education*, 1(2), 358-363.
9. Нишанова, Х. В. (2019). Развитие интеллектуальных способностей у студентов вузов. *Наука и образование сегодня*, (6-2 (41)), 58-59.
10. Нишанова, З. Т., & Худоёрова, М. (2017). ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ НАДЛЕЖАЩЕЙ ИНДИВИДУАЛИЗИРОВАННОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕТЯМ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ. In *Сборники конференций НИЦ Социосфера* (No. 26, pp. 60-62). Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro.

11. Нишанова, З. Т., & Парпиева, Ш. А. (2015). Имконияти чекланган ўқувчиларни касб-хунарга йўналтиришнинг психологик жиҳатлари. *Современное образование (Узбекистан)*, (12), 69-73.
12. Kh, D. S. (2021). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FORMATION OF IMPORTANT PROFESSIONAL QUALITIES IN FUTURE TEACHERS. *INFORMATION TECHNOLOGY IN INDUSTRY*, 9(3), 910-917.
13. Jalilova, S. X., & Mirzayeva, U. B. (2021). Psychological Characteristics of the Formation of Professional Motives in Adolescents. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, 2(10), 108-110.
14. Halikova, S. T. (2022). ТАЛАБАЛАРДА АҚЛИЙ ТАРАҚҚИЁТ ВА ИНТЕЛЛЕКТ МУАММОЛАРИНИ ЎРГАНИШ. *ГЛОБАЛ ДУНЁДА ПСИХОЛОГИЯ ФАНИ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ, ЧАҚИРУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР*, 86-88.
15. Алимова, Г. (2021). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИИ. *ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ФАКТОР*, 43-48.
16. ALIMOVA, G., & ALIMOV, A. (2021). PSIXOLOG SHAXSIDA REFLEKSIV MADANIYAT RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI. *PEDAGOGIK MAHORAT*, 58-61.
17. Xalmuratova, M. T. (2021). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING FOR LANGUAGES IN MEDICAL UNIVERSITIES IN A PANDEMIC SITUATION. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 18(4), 3965-3969.
18. Халмуратова, М. Т. (2020). Мотивация студентов в обучении. *Наука и образование сегодня*, (6-2 (53)), 29-30.
19. Халмуратова, М. Т. (2019). ПСИХОЛОГО-РЕЧЕВЫЕ БАРЬЕРЫ СТУДЕНТОВ МЕДВУЗА ПРИ ОСВОЕНИИ ИННОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. *Экономика и социум*, (3), 464-466.
20. Xalmuratova, M. T. (2018). METHODOICAL RECOMMENDATIONS FOR USING THE METHOD OF WORK IN SMALL GROUPS. *Экономика и социум*, (3), 79-82.